

Dr. MARTON LAJOS
(1876—1934.)

Dr. Márton Lajos.
(1876—1934.)

1934 november 5-én délután a magyar rádió lesújtó hírt közölt. Madridban, a nemzetközi muzeológiai kongresszust befejező ünnepi ebéden, hirtelenül meghalt Dr. Márton Lajos, a Magyar Nemzeti Múzeum Régiségtárának főigazgatója, egyetemünk magántanára.¹ Megölte a szíve. Az az izig-vérig magyar szív, amely olyan szeretettel gondozta a magyar régészet ügyét, amely feledni tudott mellőzéseket, társulni tudott mindenki-vel, aki ennek a maroknyi nemzetnek a közéletben, vagy a régészet terén akart szolgálatot tenni.

Még magunk előtt látjuk mindenkinek rokonszenves alakját, örökké mosolygó magyaros arcát, még érezzük utolsó kézszorításának biztató melegét, de e jóleső emlékezésen át érezzük az elmulása feletti fájdalmat is s látjuk azt a nagy űrt, amelyet távozásával a hazai régészeti tudomány történetében hagyott. A magyar őstörténészek közt, Pósta Béla mellett, ő képviselte elsőként a külföldi eredményekkel való együtthaladást, de a magyar tradíciók tiszteletét is, hiszen abban a korban élt, amelyben ez a tudomány a legnagyobb változáson ment át. És ebben a változásban az összekötő szerepét ő töltötte be.

Harminckét esztendővel ezelőtt, rövidebb, másirányú közszolgálat²

¹ Született 1876. december 14-én, Abonyban. Atyja zsarolyáni Márton Ferenc—Abonyi Lajos, anyja: Tasnády Szűcs Klára. Azt a légkört, amelyben Márton Lajos nevelkedett a legjobban megvilágítja a kisterenyei kettős centennárium alkalmával, 1933 december 17-én tartott *előadása* (Dr. Dornyay Béla szíves közlése) és *Édesapám* c. közleménye a *Literatúrában* (1933. évf. 1—3. l.) Egyetemünk magántanára lett 1932-ben.

² 1898 novemberében, mint közigazgatási gyakornok, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye szolgálatába állott, ahol már 1895-ben is, mint II. oszt. díjnok teljesített szolgálatot. Mint tb. aljegyző hagyta ott a vármegyét alig egy év múlva s 1899 októberében, mint a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium fizetéstelen segédfigalmazója kezdte meg működését. Ezt az állást már 1900 júliusában Temes-vármegye kir. segédtanfel-

után került a régészet bűvkörébe, mint a Magyar Nemzeti Múzeumhoz kinevezett II. oszt. segédőr,³ aki már mint Hampel József hallgatója több ízben tanújelét adta e tárgy iránti érdeklődésének.

Hogy a magyar régészetnek nagy elődök után kije volt Hampel József, azt mindnyájan tudjuk, de hogy azok, akik tanítványai voltak, mint vélekedtek róla, azt legjobban Márton Lajos emlékezéséből láthatjuk.⁴ „Valójában az ő vezetése alatt vált az archaeológia művelése — írja — hazánkban úri kedvtelésből komoly hivatásként űzött foglalkozássá”. „Szívesen osztotta meg gazdag tapasztalatait tanítványaival s szakának művelőivel, de amint ő maga is csak gondos, lelkiismeretes munka árán kívánta megszerezni és szerezte meg a babért, másokat is azt megérdemelni, az élet komoly iskoláját járni tanított, bátorítva, kitartásra buzdítva a csüggedőket, mérsékletre intve, rendszerességre tanítva a forrongó vérmérsékletűeket”. „Mindenkit óvott a könnyű, hirtelen ítéletmondástól”.

Ilyennek látta a tanítvány Hampel Józsefet, akinek zárkózott természetével szemben, a tanítani vágyó Márton Lajost, a mindenkivel szemben való nyíltság és barátság jellemezte. A két nagy szervező és gyűjtő — Pulszky és Rómer — után, akiknek „nem volt hajlandósága arra a tudományos, összefoglaló tevékenységre”, amelyet Hampelnek kellett elvégezni, hogy az általuk összegyűjtött anyag a hazai és külföldi szakkörökre nézve ne menjen veszendőbe. Ezt a munkát el is végezte, de az ősrégi régészeti kutatás új irányával már nem tudott lépést tartani. A külföldön végbement nagy változást „idegenül, de a tudós megértésével nézte”, „módot adott arra, hogy a Nemzeti Múzeum Régiségtára is kivegye a részét a munkából azzal, hogy nagyobbarányú rendszeres ásatásra vállalkozzék”. Ilyen körülmények közt indult meg a magyarországi régészeti kutatás harmadik nagy periódusa, a tószegi őstelep kutatásával. Ez volt az „első

ügyelői állásával cserélte fel. Ezek a szolgálatok azonban nem elégtették ki alkotni vágyó lelkét. A már 1899 szeptembere óta államtudományi doktori oklevéllel rendelkező, más irányban érdeklődő fiatal embert, 1901-ben az egyetem bölcsészeti karára viszi tudásvágya, ahol három féléven át régészeti és művészettörténeti előadásokat hallgat, mint Hampel József és Pasteiner Gyula tanítványa.

³ A Jelentés (1901. 39. l.) szerint: „Az osztály tisztviselői személyzetében az a fontos változás állott be, hogy az osztály elvesztett egy régi őrt, dr. Kuzsinszky Bálintot, aki rendkívüli tanárságot nyert a budapesti tudományegyetemen és kapott egy új segédőrt dr. Márton Lajost”. Ettől kezdve állott a Nemzeti Múzeum szolgálatában. Hampel halála után, mint helyettes vezette az osztály ügyeit s feladatának mintaszerűen tett eleget. (Jelentés 1913—23. 53 l.) Az új osztályigazgató kinevezése után, egészségi okokból, 1914 december 19-én nyugdíjba vonult; az osztály az őskori történet hivatott művelőjét veszítette benne (U. ott 11. l.), aki szolgálatának elismerésül, 1915 március 8-án, igazgatói címmel és jelleggel lett kitiüntetve. 1923-tól kezdve újra bekapcsolódott a Nemzeti Múzeum tószegi és más ásatásaiba. 1929 április 10-én a Gyűjteményegyetem, utóbb a vallás- és közoktatásügyi miniszter megbízásából, igazgatói címmel átvette az újjáalakított régészeti osztály vezetését. 1933 júniusában az osztály igazgatójává nevezetett ki, 1934 júniusában a Nemzeti Múzeum átszervezése alkalmával főigazgatói címet kapott.

⁴ *Hampel József*. Arch. Ért. 1913. 97—104. l.

olyan ásatás, amelynek módszere a leleteknek bizonyos elválasztó rétegek útmutatása szerint való elkülönítésén alapult”.⁵

Ennek az új iránynak követésével lett Márton Lajos, Pósta Béla mellett, a mult eredményeit mindenkor megbecsülve, a mai ősrégész nemzedék hivatott és elismert vezérévé, aki becsülni tudta azok munkáját is, akik nem tartoztak közvetlen környezetébe.

„Abban az időben — írja egyik levelében — nekünk, pestieknek még sok tanulnivalónk volt a kolozsváriaktól”. Világos célzás ez arra, amit az új iránnyal kapcsolatban más helyen a nyilvánosság számára is megállapít: „Pósta már az új irány harcosainak élén állott”.⁶ Nem mások lebecsülése ez, hanem a tények helyes megismerése, amit el kell várni mindenkitől, aki — mint Márton Lajos is — tudománya történetével olyan behatóan foglalkozott.⁷

Márton Lajos nem indult határozott tervvel a régészeti kutatás terén. Nem is tehetette. Az az ember, aki egy nagyobb gyűjtemény keretében kap munkakört, ha van is sajátos érdeklődési köre, azonnal nem jelentkezhet határozott célkitűzéssel. Azt a munkát kell végeznie, amit éppen rábíznak. Hogy emellett volt határozott érdeklődési köre, az kétségtelen. Ha végig tekintünk irodalmi munkásságának jegyzékén,⁸ látjuk, hogy a hivatalos minőségben, kötelelességből végzett máskorú kutatásait leszámítva, munkássága az őskorra esett. De a többi korba tartozó munkái is mindenkor koruk színvonalán állottak.⁹

⁵ Magyar Szemle, 1931. 270. l.

⁶ Magyar Szemle, 1931. 270. l. Lásd még Arch. Hung. XI. 8. l. és Magyar Szemle, 1930. 232. l.

⁷ Elgondolásáról fogalmat nyújt „A magyar ősrégészeti kutatás multja” címen, a Magyar Szemle 1931. évfolyamának 264—271. lapjain megjelent rövid tudománytörténeti összefoglalása. Ezt követte volna az 1935—36. tanév I. félévében tartandó egyetemi előadása, amely a Jakob-Friesen szerkesztésében megjelenő Geschichte der Vorgeschichtsforschung egyik köteteként látott volna napvilágot. Ez lett volna valóban méltó befejezése annak a tudományos munkásságnak, amely az elődök útpítését mindenkor megbecsüléssel emlegette. Ez a megbecsülés csendül ki azokból a nekrológokból is, amelyeket egy-egy közelebbi, vagy távolabbi munkatársának halálára írt. Ilyenek:

1. Szalay Ákos. (Arch. Ért. 1930. 267—268. l.)

2. Krecsmárik Endre. (Arch. Ért. 1930. 269. l.)

3. Móra Ferenc. (Arch. Ért. 1932—33. 194. l.)

⁸ Nem adunk róla külön jegyzéket, de a jegyzetben dőlt betűvel szedve teljes bibliográfiát közlünk.

⁹ Lásd e tekintetben a következő értekezéseket és előadásokat:

1. Uj leletek az abonyi régibb középkori sírmezőből. (Arch. Ért. 1904. 303—318. l.)

2. 1904. évi kutatások az abonyi régibb középkori sírmezőben. (Arch. Ért. 1906. 31—37. l.)

3. Előadás ugyanerről a régészeti társulat 1903. X. 27.-i ülésén.

4. Az 1904. évi Jelentés Abonyra, Szelére és Ecsédre vonatkozó része. (35—36. l.)

5. Az 1905. évi Jelentés Rákospalotáról szóló része. (36. l.)

6. Az 1907. évben végzett ásatásairól szóló jelentésének Jászapátiról szóló része. (Jelentés, 1907. 184. l.)

Mi lehetett az, ami Márton Lajost az őskor felé vitte? hiszen a régészetnek ez az ága a Nemzeti Múzeum akkori beállításában valóban a mostohagyermek szomorú szerepét játszotta s az érdeklődés e kornak úgyszólván csak a fémtárgyaira szorítkozott. Hampel nagy kanyarodóval maga is visszaigyekezett a papföldi ásatások felé.

Ismerve Márton Lajos egyéniségét, aligha tévedünk, ha azt hisszük, hogy ebben az irányválasztásban nagy szerepe volt annak az értesnek, amellyel a maga szűkebb hazájához az édesatyjának, Márton Ferencnek emlékéhez ragaszkodott.

Vannak az ember életében u. n. véletlenek, amelyek tudtán kívül is erősen befolyásolják cselekedeteiben. Ilyen lehetett az ő életében az a közismert dolog, hogy a tőszegi első leleteket éppen Márton Ferenc közvetítésével szerezte a Nemzeti Múzeum és hogy 1902-ben,¹⁰ ugyanabban az évben, amikor Márton Lajos már Hampel tanítványa volt, anyja, özv. Márton Ferencné, La-Tène ízlésű sírleletből való vaskardot, lándzsát és sarlót ajándékozott a múzeumnak, amelyet az u. n. Piócsá-parton, Abony határában találtak.¹¹

Az első tőszegi cserepek és az abonyi La-Tène lelet határozzák meg azt a kort, amelyen belől esik Márton Lajos egész tudományos munkássága. Tőszeg végig húzódik egész életén, ha annak eredményeit egyelőre csak kisebb jelentésekből¹² ismerjük.

7. Az 1908. évi ásatási jelentésének Ujhartyánra és Valkóra vonatkozó része. (Jelentés, 1908. 169—171. l.)

8. Az 1909. évi ásatásainak Elemérről szóló része. (Jelentés, 1909. 160—162. l.)

9. 1911. évi ásatásairól szóló jelentés Rádra vonatkozó része. (Jelentés, 1911. 161. l.)

10. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye őskora, vonatkozó fejezete. (182—199. l.)

11. Nógrád vármegye őskora, vonatkozó fejezete. (337—343 l.)

¹⁰ Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye őskora 169. l. és Kalauz a Régiségtárban, 1912. 111. l.

¹¹ Jelentés, 1901. 24. l.

¹² 1. Jelentés, 1902. 32. l.

2. Jelentés, 1905. 50. l.

3. *Jelentése a tőszegi ásatásról.* (Jel. 1906. 170—173. l.)

4. *Jelentése 1907 évben végzett ásatásairól.* (Jel. 1907. 176—184. l.)

5. *Jelentése a tőszegi, ujhartyáni, versegi, valkói és patvarci ásatásairól.* (Jel. 1908. 168—174. l.)

6. *Őskori élet a Tiszamentén.* (Jel. 1908. 232—234. l.)

7. *Jelentése hivatalos kiküldetéseiről.* (Jel. 1909. 156—165. l.)

8. *Jelentése tőszegi ásatásairól.* (Jel. 1911. 158—163. l.)

9. *Jelentése a tőszegi ásatásról.* (Jel. 1912. 193—206. l.)

10. *Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye őskora* 169—171. és 175—176. l.

11. Bella Lajos előadása a tőszegi telephalomról (1915. XII. 28.) megállapítja, hogy Márton Lajos ásatásai nemcsak igen számos leletet eredményeztek, hanem fényt derítettek a telep szerkezetére, alakulására is. (Arch. Ért. 1915. 375. l.)

12. Bella—Wilke: Láposhalom (!) Ebert: Reallexikon, VII. Bd. 233—234. L. ugyanott a közismert irodalmat is.

Hogy ez az ásatás nem az első perctől kezdve volt olyan, amilyennek azt Márton Lajos később szánta, az kitünik a jelentésekből is. Az első jelentés (1902) még csak arról számol be, hogy az ásatás mintegy negyven különböző csont-, kő- és cseréprégiséggel gyarapította a Nemzeti Múzeum tószegi gyűjteményét. Legfeljebb néhány szembetünőbb tárgyat sorol fel; 1905-ben pedig csak éppen megemlíti, hogy Tószegen is dolgozott. Pedig ekkor már három éve készülődött arra a rendszeres ásatásra, amely 1906-ban, valóban megindult.

1903-ban a felsőmagyarországi gyűjteményeket tanulmányozza s a kassai múzeumban talál olyan tószegi tárgyakat, amelyeknek formája hiányzik a Nemzeti Múzeum anyagából;¹³ a miskolci múzeum anyagában a sályi, latorvári, geszti, heőcsabai, mocsolyáspusztai, szirmabesenyői és vattai leletekben ismeri fel a tószegi analógiákat.¹⁴

1905-ben felsőolaszországi tanulmányútjának kimondott célja, hogy a terramarákban végzett kutatások módszereivel és eredményével ismerkedjék meg s hogy friss benyomásait értékesítse, azonnal Tószegre siet és összehasonlításokat végez s fel is fedezi azokat a cölöpöket, amelyek valóban mutatják a hasonlóságot az olaszországiakkal. 1906-ban a svájci¹⁵ gyűjteményeket tanulmányozza s gyűjti a összehasonlító anyagot, amelyet későbbi munkájában fel is használ.¹⁶

Az 1906. évi első rendszeres ásatásnak már a célkitűzése is mutatja, hogy a feladattal tisztában van. Nem pusztán a rétegekben előforduló tipológiai szempontból fontos tárgyak gyűjtése adja a munkakört, hanem a lakótelep szerkezetének feltárása, amit függőleges és vízszintes átmetszetek készítésével el is ér. Megállapítja a telep többszörös megújítását s a cölöpöknek különböző kulturrétegekbe tartozását, amelyet a nagy számmal előkerült cserépanyag a neolitikum végétől a fejlettebb bronzkorig datál. Itt gyűjti először a növényi és állati hulladékot, amelyre addig alföldi telepeinken egyáltalában nem, vagy csak nagyon kis mértékben voltak tekintettel.

1907-ben már a három kulturréteg anyagát elkülönítve ismerteti s így rajzolja meg az edénytípusokat s azok kronológiai fejlődését s az egész telep anyagából iránytadó áttekintést nyújt. Ez a szétválasztás máig is érvényes Tószegen s az alföldi bronzkori kronológiára is elhatározó.

1908-ban találja az első kötél- és zsinegfoszlányokat s alkalma van arra, hogy az első kolozsvári régészeti tanfolyam hallgatóival nemcsak az ásatás módszerét, de a telep szerkezetét is megismertesse. 1909-ben már szövetmaradványokat talál. 1911-ben nemcsak a telep szerkezetéről, de a lakások alaprajzairól is képet nyújt s megtudja állapítani a négy-

¹³ Jelentés, 1903. 151. l.

¹⁴ U. ott.

¹⁵ Jelentés, 1905. 153. és 162. l.

¹⁶ Jelentés, 1906. 154. l.

szögalakú lakások méreteit és világtájak szerinti tájolását. Tűzhelyet és cseréppel lezárt sírokat talál.

Az éveken át tartó ásatások alatt már tökéletesen ismeri a telep anyagát s mikor a berlini Museum für Völkerkunde-ban, a Magyarországról származó anyagban, a drezdai múzeum domborúleces formáiban és a csehországi ansa lunatakban és az unetitz-i anyagban felismeri a kapcsolatokat, a magyarországi terramarak-kultúra fellépését e vidékről kiinduló áramlattal hozza kapcsolatba.¹⁷

1912-ben már több ház alaprajzát sikerült rekonstruálnia, amelynek alapján megállapíthatta a megaronszerű házak összefüggését az addig ismert külföldi anyaggal, de végső következtetésekre természetesen nem juthatott.

A szigorú stratigráfia kutatása mellett a telep etnológiai jelenségeit is igyekezett rekonstruálni. Ezt a célt szolgálta az az előadás, amelyet a Nemzeti Múzeum ismeretterjesztő előadásai során tartott (1908) s amelyben szembehelyezkedett úgy a terramarák, mint a házformák eredete kérdésében Pigorinival és Sophus Müllerrel.

Összes megfigyelése, gondos méréseinek eredménye, abból az összefoglaló munkából fog valójában kitünni, amelynek sajtóalá rendezését már nem érthette meg, de amelynek megjelenése a hazai régészeti tudomány elsőrangú érdeke és kötelessége, hiszen nemcsak egy érdemes tudós élete munkájának megbecsüléséről van szó, hanem ez adja azt a helyes kronológiai képet, amelyen keresztül alföldünk bronzkorába először nyerhetünk bepillantást.¹⁸

A tószegi telep ásatása, mint láttuk, már 1902-ben foglalkoztatta s így el kellett merülnie a bronzkor anyagának tanulmányozásában, hogy a stratigráfia adta kronológiát, az ekkor már beosztott bronzanyag típusaival is támogathassa.

E tekintetben segítségére jött a Deutsche Anthropologische Gesellschaft célkitűzése, amely a különböző bronzkori eszközök földrajzi elterjedését tette vizsgálat tárgyává. Kétségtelen, hogy az e célra, a worms-i gyűlésen kiküldött bizottság tagjai közé Hampel ajánlatára választották be, az akkor még pályája kezdetén álló fiatal régészt. A megindított munkában négy esztendőn keresztül vett részt, amely idő alatt nemcsak a

¹⁷ Jelentése külföldi tanulmányútról. Jel. 1909. 147—156. l.

¹⁸ Többi tószegi ásatásairól részletes tudósításunk nincs. Csak hivatkozásokat ismerünk (Arch. Ért. 1930. 25—26. l.) a két utolsó, 1927. és 1928. évi ásatásokra, amelyeket a Nemzeti Múzeum G. Childe, L. Clark és van Giffen jelenlétében végeztetett. Egyik ásatáson magunk is jelenlétünk s ismervén van Giffennek egyik ásatáson készült összes rajzait, illetőleg felvételeit, de Mártonnak összes rajzait is több ízben látva, tökéletesen értékelni tudjuk azt az évek során mindegyre jobban fejlődött, minden elismerést kivívó munkát.

A teljes feldolgozás kéziratban csaknem teljesen készen van és *Die Vorgeschichtliche Ansiedelung Tószeg an der Theiss* címen, a németbirodalmi régészeti intézet kiadásában fog megjelenni. A kézirat befejezését és sajtó alá rendezését Tompa Ferenc dr. végzi, aki az utolsó ásatásokban maga is tevékeny részt vett. Tompa anyagismerete sok tekintetben ki fogja egészíteni Márton megfigyeléseit.

Hampel által már publikált anyagot dolgozta fel, de tekintettel volt a hazai gyűjteményekben lappangó anyagra is.¹⁹

E közlemények természetüknél fogva nem lehettek terjedelmesek. Egyszerű adatközlések csupán, de aligha tévedünk, ha ebben a munkában keressük az alapját annak a három későbbi tanulmánynak,²⁰ amelyek a hazai fibulákkal, vágótőrökkel és a bronzkardok csontmarkolatával foglalkoznak, bár ezeknek határozottan tőszegi vonatkozásuk is van.

A hazai fibulák osztályozásáról szóló terjedelmes munka befejezetlen. Elmaradt belőle a La-Tène anyag és a befejező rész. Kéziratban ugyan ez is megvolt, de rajta kívülálló okokból történt kikapcsolódása a tudományos életből, arra késztette, hogy a kéziratot visszavegye.²¹

Ha — mint maga mondotta — ezt a munkáját később másképp írta volna is meg (ami egyébként húsz esztendő tapasztalatai után könnyen érthető), a 153 fibula-típus legtöbb helyen kronológiai, ahol ez lehetetlen volt tipológiai beosztásával, ennek a kormeghatározás szempontjából annyira fontos, régészeti anyagnak értékelésébe máig is helytálló világosságot gyűjtött. Meghatározásait az azóta előkerült leletanyag sem döntötte meg. Nagy kár, hogy a befejező rész nem jelent meg, de az összegyűjtött La-Tène anyag igen nagy szolgálatot tett utolsó nagy összefoglaló munkájának megírásakor.

És hogy ez a munka máig is helytálló, azt nemcsak annak a hatalmas összehasonlító irodalmi anyagnak köszönheti, amelyet feldolgozott, hanem azoknak az előtanulmányoknak is, amelyet a Dunántúl, Horvátország, Krajna és Stiria gyűjteményeiben a hallstatti emlékeknek szentelt.²²

¹⁹ Lásd e tekintetben „...Bericht über die Tätigkeit der von der Deutschen Anthropologischen Gesellschaft gewählten Kommission für prähistorische Typenkarten“ (Zeitschrift für Ethnologie 1904. 537—607; 1905. 793—848; 1906. 817—862; 1907. 785—831. lapjain lévő) vonatkozó közleményeit és a következő térképeket: Typenkarte der Flach- und Randexte aus Bronze; Tk. der Ruder- und Scheibennadeln; Tk. der Absatzäxte; Tk. der Lappenäxte aus Bronze; Tk. der ältesten Gewandnadeln. Valamennyi a Z. f. E. fenthivatkozott kötetében.

²⁰ 1. *Magyarhoni fibulák osztályozása. I. rész. Magyarország sajátos bronzkori fibula típusai és a vele rokon kora-hallstatti fibula alakok.* (Arch. Ért. 1911. 329—352. 1.)

II. rész. *A hallstattkori fibula típusai.* (Arch. Ért. 1913. 141—159., 194—209. és 327—340. 1.)

2. *Bronzkardjaink markolatának és hüvelyének csontdiszitményei.* (Arch. Ért. 1930. 14—27. és 275—277. 1.)

3. *Dolchstäbe aus Ungarn.* (Prehistorische Zeitschrift 1931. 18—40. 1.)

²¹ Lásd: Arch. Ért. 1914. 163. 1. a beérkezett kéziratok közt: *La-Tène fibulák. Összefoglalás.* U. ott van említve még egy kézírata: *Barlangi festészet* címen, amely annál inkább számíthatott volna érdeklődésre, minthogy szerzője maga is művészhajlandóságú ember volt, aki a múzeumi szolgálatból történt kiválása után az Országos Képzőművészeti Főiskolán három féléven át Réthi Istvánnak volt tanítványa, a nyári időszakban pedig Iványi Grünwald Béla vezetése mellett a kecskeméti művésztelepen dolgozott. (1916.)

²² Jelentés, 1904. 135—139. 1.

A vágótőrökről szóló munkája H. Schmidtnek azzal a felfogásával polemizál — amelyet Hampel is magáévá tett — hogy a magyarországi bronzművesség, ha még olyan nagy jelentőségű is, nem fejlesztette tovább a formát. Őt tör bemutatásával igyekszik ezeknek s a magyarországi bronzkor legelső darabjainak eredetét kinyomozni. Megállapítja, hogy azon a szűk körzeten belől, ahonnan ez az öt tör származik, nem kísérelték meg e török utánzását bronzból, de egy tószegi és kesztölci lelet tanúsága szerint agancsból utánózták. Hazai és külföldi jódatált analógiák alapján kimutatja ezeknek az utánzatoknak korát, de szegletes nyéllyukaikat nem tekinti annyira kormeghatározónak, hogy azok alapján kulturfokot állapítson meg. Eredetüket és elmúlásukat ő is a harci technika megváltozásában keresi. A mykeni vágótör északi származása kapcsán annak útját a dunai országok területén keresi. Az utat, az Ipolyban talált törön át, a szász-thüringi területre is követi. Másfelé Olasz- és Irország, sőt Spanyolország területére is eljut. Arra a kérdésre azonban nem tud feleletet adni, hogy Spanyolországból — mert Irországot távol-sága miatt kihagyandónak véli — hogy kerül Németországba, illetőleg a Duna völgyébe. Rámutat H. Schmidtnek az itáliai eredet mellett szóló felfogására, de főleg Aberg feltevésére, hogy ez a fegyver több más, korai bronztárggyal együtt a Glockenbäcker-nép útján került ide s így ezeket kell a fémkultúra megteremtőjének tekinteni. De rámutat Hillebrand felfogására is, amely az első fémkor hazai eredete mellett tör lándzsát, amit a leletek is bizonyítanak s kétségtelenné teszik, hogy itt már fejlett formák voltak, amikor a Brenner-hágón át idegenek nyomultak ide. Ennek a benyomuló kultúrának bizonyítékai Tószegen is megvannak a mészkőből készült szimbólikus ábrázolásokban, amelyek réz- és bronztőrökkel és lapos bronzbaltával fordulnak elő. Hogy ezenkívül másirányú befolyások is érvényesültek, azt már Nagy Géza is kimutatta, aki azt is feltételezi, hogy az északnyugatról jövő korai bronzkor anyaga már kész rézkori formakészletet talált. Bizonyára a Hillebrand által megállapított rézkor formakészletét, amelyet nyugaton aligha lehet a korai-bronzkor anyagától elválasztani. Határvonalat húzni itt éppen olyan nehéz, mint a fejlett-bronzkor és Tószeg A. fokozata közt, noha a két kor kerámiája közti ürrég még koránt sincs áthidalva. Valószínű egy korabronzkori kerámia, amely megelőzte itt az unetitzai kultúrát, amely csak a tószegi B. fokozatban kezd jelentőségre emelkedni. Ez a fokozat adta a bronztöröket, a laposbaltákat s az idólokat, de ez adta azt az öntőmintát is, amelynek tipikus hazai formáját Nagy Géza agathyrs eredetűnek tartotta. Ez a modell bizonyítja, hogy a magyarországi fémkultúra már a nyugati korai formák benyomulása előtt, használható, előrehaladt formákat ismert s csak olyan formákat vett át és fejlesztett tovább, amelyek részére haladást jelentettek és ezért csak a bronzkor II. periodusában indul meg újra a neolitikumban olyan erős kapcsolat.

Bronzkardjaink markolatának és hüvelyének csontdísztípményeiről szóló tanulmányában rámutat arra, hogy ámbár a hazai bronzkor rend-

kívül gazdag a bronzkardok és -török változataiban, feltűnően kevés adat van a török és kardok felszereléséről. Áll ez különösen a kardok markolatának borítólemezeiről és hüvelyalkotó részeiről.

A kérdés megoldása felé egy itáliai eredetű markolatlemez kard vezet, amelyen a félköríves foglaltvány, a középtag és díszes markolatgomb épen megmaradtak.

Ez a darab vezette az eddig „ismeretlen rendeltetésű, pecsételő forma csonttárgyak” meghatározására, amelyeknek ilyen alkalmazására már 1912-ben, a polladai tör megismerésekor gondolt.

A bemutatott hazai töredékes leletek és az itáliai analógiák összevetése meggyőzően bizonyítja, hogy ezek a tárgyak csakugyan a kard markolat zárógombjai voltak, mint ahogy a kardhüvely csúsztatójának kell lenni a legutóbbi tőszegi ásatás alkalmával talált nyúlványnélküli csontnak, ámbár ezt nem tekinti végleges megállapításnak.

E részletkutatásokon túl, amelyek mindenkor széles hazai és külföldi anyag ismeretére támaszkodtak, több olyan munkája jelent meg, amelyek az egész őskor, vagy két esetben a honfoglalás előtti idők történetébe is bevilágítanak. Elsősorban arra a három monográfiára²³ gondolok itt, amelyek a „Magyarország vármegyéi és városai” c. vállalkozásban is század elején jelentek meg.

Ezeknek a munkáknak közös tulajdonsága, hogy mindenkor teljes leletstatisztikára törekszenek, lehetőleg a teljes irodalmat is adják s a leletanyag ismeretében olyan problémákat is felvetnek, amelyek a települési archaeológia körét is érintik. Mindezek a különböző kötetekben, természetesen különböző módon vannak megvalósítva. Ezt annak a körülménynek kell tulajdonítanunk, hogy nem minden megye területe volt és van egyformán átkutatva és az irodalomban ismertetve.

Gömör-Kishont vármegye őskorát még abban az időben írta, amikor az aggteleki-barlang munkált medve csontjairól, a puchói íramszarvas csontjairól és a miskolci kőszakócáról erős viták folytak s így paleolitikumról még nem beszélhetett. A neolitikum anyagát azonban már nemcsak tökéletesen különválasztja, hanem annak települési lehetőségeit is megrajzolja.

Megállapítása szerint a leletek zöme csaknem összefüggő láncolatban helyezkedik el a Sajó, Rima és mellékfolyóik alsófolyása mentén, míg az északi részről csak néhány magánosan álló leletet ismer. Külön csoportot alkot a Torna felőli Aggtelek, néhány vele rokon barlangi lelettel.

Önként kínálkozik — írja — a leletek elhelyezésének magyarázata az a következtetés, hogy az első települők két irányból s talán nem

²³ 1. *Gömör-Kishont vármegye őstörténete*, 1903. 428—448. l.

2. *Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye kötetében: A vármegye őskora*, 1907. 166—199. l.

3. *Nógrád vármegye őskora*, 1907. 321—346. l.

is egy helyről jöttek a megye területére. Az egyik az a település áramlat, amely a tornai-hegyvidék barlangjait benépesítve a vármegye barlangjaira is kiterjedt, de nem hatolt mélyebben a megye belsejébe. A másik áramlat pedig a folyók irányát követve haladt keletről nyugat felé s főleg a Medves-vidékét és Rimaszombat környékét szállotta meg. Ez az áramlat, mint azt a megye felsőrészén szórványosan előfordult leletek mutatják, északfelé is terjeszkedett, bár az északi leletek egyrészét alighanem az előbbieknél csekélyebb jelentőségű, harmadik települési áramlatnak kell tulajdonítanunk, mely a Garam mentén nyugatról húzódott felfelé.

Nem egyazon telepésekről van itt szó. Ezt igazolja az edények, lakások és temetkezés különbözősége, amely arról is tanúskodik, hogy a folyóvölgyiek a magasabb műveltségűek, akik a fejlettebb neolitikumban kerültek ide s telepeik továbbra is megmaradtak.

Megállapítja, hogy a bronzkori műveltség útja ugyanaz lehetett, amelyen a bevándorlók a megszállás idején idejutottak: a Sajó völgye. Amennyire megállapítható, a bronzkorban a déli rész a lakottabb s ha a patakok mellett fel is hatol ez a műveltség, egész északra soha sem terjedt ki. Különösen gazdag a Sajó- és Rima-vidéke, de az anyag nem egykorú s így a település képe is nehezen rajzolható meg. Igazán jó képet csak akkor nyernénk a megye bronzkori kultúrájáról, ha az egyes bronzeszközök fokozatos fejlődését tudnánk a megyei leletekből összeállítani s megállapíthatnánk, hogy a különféle eszközöknek milyen változatai voltak egyidőben használatban a vidéken. E tekintetben azonban korántsem vagyunk előnyös helyzetben, mert a leletanyagban a kevészámú urnatemető mellett, sok a kincs-lelet, amelyben különböző korok vannak képviselve. A legjellemzőbb agyagművességre pedig a gyűjtők nem voltak figyelemmel, úgy hogy a két különböző anyag összefüggése csak ritkán mutatható ki. Ennek ellenére is feltűnő, hogy az egyes eszközök korábbi típusai hiányoznak.

Rámutat arra, hogy egy vármegye területe nagyon kicsi ahhoz, hogy a területén előforduló emlékeket elszigetelt jelenség gyanánt tekintsük, de Gömör megye, mint ércekben gazdag terület, nyersanyagot, esetleg bronzkészítményeket a Sajó-völgyön át még akkor is adhatott az alföldi tájak felé, ha sajátságos formákat nem is hozott létre s így e korbeli műveltségének jellege semmiben sem üt el a felvidék többi vármegyéjétől.

A tárgyak tanúsága szerint ez a műveltség itt korán lépett fel s legmagasabb fejlettsége idején is virágzott, sőt néhány zabla tanúsága szerint a hallstatti korba is átment.

A vas csak a La-Tène leletek formájában jelenik meg a megye területén. Befogadásában is azok a telepek jártak elől, amelyek a kő- és bronzkorban is be voltak népesítve. Azt azonban még nem lehet megállapítani, hogy ez a nyugati műveltség mely irányból jött ide.

Ez az első összefoglaló munka igen sok nehézséggel küzdött meg, különösen a neolitikum anyagának feldolgozásában. Adatait valóban csak annak köszönhetjük, hogy a nagyon sovány irodalmon kívül felhasználta

mindazt az anyagot, amelyet felvidéki magán- és közgyűjteményekben talált.²⁴ És e hiányos anyag ellenére is meg tudta állapítani azt a két neolitikus kulturát, amelyet ma már igen jól ismerünk. A bronzkor anyagában Hampel nagyszabású, de nagyobbára csak a bronzanyagra kiterjedő, munkájára támaszkodhatott.

Pest-Pilis-Solt-Kiskún vármegye monográfiájában már az őskortól a honfoglalásig terjedő időt dolgozta fel. Itt, ha nem is túlsok, de már lényegesen több adat állott rendelkezésére, de csak a neolitikumtól kezdve. Már előre sejtí, hogy aki néhány év múlva fog őskori emlékeinkkel foglalkozni, egy új lapot illeszthet e sorok elé, amely a régibb kőkorról fog szólni. Ezt a változást a főváros közelében emelkedő hegyek barlangjából kikerülő leletekből reméli.

Ismerteti bőséges adatokkal a lakótelepeken, sírokban és szórványos leletekben előfordult neolitikus emlékeket, amelyek a népesség jelentékeny sűrűségéről tesznek biznyságot. Megállapítja, hogy a nyílt és védett települések a Cserhát, Galga és Tápió vidékén vannak a legsűrűbben, míg a Dunántúl és az alföldi területek adatai nagyon gyéren mutatkoznak. Ez utóbbi területen főleg a vizek melletti magaslatokat foglalják el. Bőségesen ismerteti úgy itt, mint bronzkor anyagánál a tószegi telepet, amelynek ásátásáról más helyen már megemlékeztünk. Nagyjából a megyében is két neolitikus kulturát állapít meg, amelyeket a bekarcolt díszítések és a zónás edények jellemeznek. Kitér a rézkor kérdéseire is, majd a tószegi bronzkori anyag segítségével a kerámiának bizonyos relatív kronológiáját is adja. Részletesen szól a nagyszámú urnás temetkezésekről. Megállapítja, hogy a bronzkori kultúra az egész vármegye területén el volt terjedve, de nem volt egységes, mert az emlékeken a hosszú idő fejlődése, de a helyi csoportok különbözősége is észlelhető. Ebből azonban még nem lehet néprajzi különbségekre következtetni. Csupán az látszik bizonyosnak, hogy az újabb kőkor vége felé új faj lép fel ezen a területen, amely alapjában talán még kőkori műveltségű, azonban már a bronz ismeretének birtokában lehet. A megyebeli leletek arra is adnak feleletet, hogy ez az új népfaj honnan jött. A korai bronzkori leletekben egyes jelenségek északnyugat felé utalnak, de más alakok az Ural vidékéhez vezetnek. Maga a bronzkor nem mutat ilyen nagyobb népmozgalmakat s a különböző kereskedelmi és kulturhatásokból lassanként kialakul bronzkorunk sajátos ornamentikája és formakészlete. A bronzkor vége felé erősödnek az idegen hatások. Nyugatról a hallstatti kultúra érezteti hatásait. Ezek mellett az emlékek mellett annak nyomait is észleljük, hogy a hallstatti korban és a kora La-Tène leletekkel egyidőben a hazánk keleti részén megjelenő szkíták kulturájának termékei is bejutnak a Duna-Tisza közötti síkra.

Az őskor emlékeinek ismertetése után a római-kor s a népvándorlás emlékanyagán áthaladva a honfoglaláskor emlékeivel foglalkozik.

²⁴ Jelentés, 1903. 149—154. l.

E nagy vármegye képe az egész ország e-kori képével egyezik, ami központi fekvése miatt valóban nem meglepő.

Mindazok a követelmények, amelyeket egy helyi monográfiával szemben támaszthatunk, legjobban ki vannak elégítve a Nógrád megye őskoráról szóló munkában. E vármegye területén történtek az első magyarországi ásatások s az a munka, amelyet a megye régi munkásai végeztek, lehetővé tette a tökéletes kép megrajzolását.

A megye őskori településének története szorosan összefügg az Ipoly-völgyön átvezető úttal, amelynek mentén a neolit-telepek a Karancs bércei közé vezetnek. A rézkor, a bronzkor nagy gazdagsága mellett nagyon gyéren van képviselve. Az utóbbinak útját szintén az Ipoly völgye jelzi. A hallstatti, szkíta és La-Tène emlékek ide is eljutottak. Ezt a települési képet az emlékek egész tömegével támasztja alá. Adatai egész a honfoglalás koráig terjednek s bőséges irodalmi adatok közlésével érnek véget.

A monográfiák közt kell megemlékezni arról a rövid összefoglalásról, amelyet a Nemzeti Múzeum kiállított anyagának ismertetéseként írt.²⁵ Nemcsak a teljesen összefoglaló jellegű bevezetés, amelynek szinte minden megállapításánál a szekrényekben kiállított anyagra hivatkozik, de az egyes szekrények anyagának ismertetése, a jegyzetekben mindenkor hivatkozott hazai és külföldi irodalmi utalásokkal, lehetővé tette az egész anyagnak kora színvonalán álló tudományos áttekintését.

Hogy ezekben a monográfiákban közölt megállapításoknak jó része már a tudománytörténeté, azon senki se csodálkozik, aki az ősrégészet rohamos fejlődésének az utolsó tíz év alatt részese, vagy megértő szemlélője volt.

Ebben az utolsó monográfiában ismételten is hivatkozik két dolgozatára, amelyek a hazai gazdag aranyleletekhez szolgáltatottak újabb adatokat.²⁶

A Féregyházán véletlen folytán napfényre jutott 1.291 kg. összsúlyú 16 karperec ismertetése kapcsán rámutat azokra a problémákra, amelyeket annyi más közt ez a lelet is felvetett. Nagyon erősen kínálná magát az agathyrs eredet, de a leleteket Herodotos koránál régebbieknek látja s minthogy őstörténeti kutatásunk eddigi eredménye nem képesít még arra, hogy ezeket a formákat, az egykor hazánk területén élt népek hagyatékának megfelelő csoportokra válasszuk szét, nem kerget délibábót. Kérdésesnek tartja, hogy az erdélyi arany használatát kell-e látnunk a Herodotos korát megelőző időkben is? Tisztázni szeretné ezt a kérdést már csak azért is, mert Hampel a mi arany anyagunkban látja a nemzetközi csereértéket, Sophus Müller pedig az európai és magyarországi aranyleletek egyes tárgyainak hasonlatosságából az erdélyi arany világkereskedelmi szerepére következtet. Az ő felfogása szerint ezt a kérdést

²⁵ Kalauz a régiségtárban. 1912. 86—128. Német nyelven is.

²⁶ 1. A féregyházi őskori aranylelet. (Arch. Ért. 1907. 57—68. l.)

2. Az ottlakai őskori aranykincs. (Arch. Ért. 1909. 405—414. l.)

csak a hazai és külföldi leletek analízise döntheti el. Ha még e leletek és a mercyfalvai darabok analízise után se látunk e kérdésben tisztábban, talán a Nemzeti Múzeum aranyleleteinek s az összes termésaranyoknak analízise után többet fogunk tudni, de annyit már ezek a leletek is tanúsítanak, hogy a nagy aranygazdagságot az ittlakók ismerték, különben nem engedték volna meg ezt a nagy fényűzést.

A leletek korát a Kr. e.-i VIII. századra teszi s keresi és nagyjából meg is találja azokat az arányokat, amelyek az egyes tárgyak súlyában mutatkozó törvényszerűségekre engednek következtetést.

Az ottlakai díszített aranyboglárok elemzésével foglalkozva egészen új utakon jár, amikor az aldunai edények díszítő motívumait ezekkel összevetve, rámutat azokra a díszítő elemekre, amelyek a mykenei kultúra késői hatásának tekinthetők úgy itt, mint innen továbbvándorolva az ország többi részén is. Ez az első lépés ahhoz, hogy a stílusbeli hasonlóság alapján állapítsuk meg az összefüggést a keramika és a bronztárgyak közt.

Van még egy dolgozata, amely ha a neolitikummal²⁷ foglalkozik is itt említendő. Egy a fiatalabb lineáris kerámia formakörébe tartozó tömlőalakú, kétszájú edényt ismertet benne, amelynek a lelőhelyét, a Nemzeti Múzeumba került cserepek alapján Szolnok közvetlen közelébe helyezi. Tószegi, laibachi és szekszárdi analógiákon keresztül mutatja ki az edénnyel kapcsolatban, hogy valamely kerámiakai forma mennyire eltávolodhat eredeti formájától, aránylag rövid idő alatt is és hogy mily jelentéktelennek látszó részletekre is ki kell terjeszkednünk, amikor az egyes kerámiakai formák közti rokonságot akarjuk kimutatni.

Rámutattunk már arra, hogy Márton Lajos, mint a Nemzeti Múzeum őre, hivatali kötelességéből folyóan is kivette részét a múzeum ásatásaiból. Külön szólottunk a tószegi ásatásokról s azokról a munkálatokról, amelyeket nem őskori lelőhelyen kellett végeznie.

Itt látjuk helyénvalónak, hogy röviden megemlékezzünk őskori ásatásainak eredményeiről is. Sok helyen igen soványak lesznek ezek az adatok, de vannak köztük olyanok is, amelyekkel behatóbban kell foglalkozni.

Tiszabura, Tiszabő és Abony²⁸ jelzik — Tószegen kívül — az első állomásokat, amelyeket csakhamar Gyoma²⁹ követ. Pár év múlva Alsóvadász³⁰ dolgozik. Nagy figyelmet érdemel soproni ásatása,³¹ majd a gyöngyösi szkíta temető feltárása s az ezzel egyidőben végzett keszthelyi, jászapáti, sükösdí kutatásai.³² Versegen égett temetkezés nyomait találja, Patvarcon gödröket, bronzkori anyaggal.³³

²⁷ *Egy sajtósági kőkor edényalak.* Arch. Ért. 1909. 154—158. l.

²⁸ Jelentés, 1902. 32. l.

²⁹ Jelentés, 1903. 51. l. és Arch. Ért. 1905. 234—240. l.

³⁰ Jelentés, 1905. 32. l.

³¹ Jelentés, 1906. 165—170. l.

³² Jelentés, 1907. 182—184. l.

³³ Jelentés, 1908. 168—174. l.

Nagyhörcsök jelentőségére a vaskori emlékek tanulmányozásánál azonnal rámutat, de nem kerüli el figyelmét a péceli őstelep hallstattig menő leletanyaga s a Pécs—báttaszéki és Pélmonostor—bermendi vasútvonal mellett szétdúlt tizenegy lelőhely sem.³⁴

Résztvesz Kadičcsal együtt az aggteleki barlang ásatásában³⁵ majd az alsódélegyházi³⁶ csoportos urnák feltárásában.

A szolgálatba való visszatérése után Tompa Ferencsel együtt Kenézlőn, Sárospatakon, majd Törökszentmiklóson dolgozik.³⁷

Az itt felsorolt őskori kutatás anyagából két jelentése és két tanulmánya érdemel nagyobb figyelmet.³⁸

A soproni Purgstall tumuluszainak ásatását akkor értékelhetjük igazán, ha azzal a közleménnyel vetjük össze, amely az 1891. évi ásatásról szól. Hét halmot ásott fel, Bella Lajossal együtt, de ezek közül csupán egynek nem közli alaprajzát és metszetét. Ezek a rajzok csak a tumuluszok lényegét alkotó központi urnás temetkezésekre vonatkoznak s nem vizsgálják azokat az esetleges későbbi temetkezések szempontjából. Ez azonban csak látszólagos, amit legjobban a központi kőkörral is határolt egyik tumulusz rajza mutat, amely a körön kívüleső temetkezést is pontosan feltünteti. Régészeti irodalmunkban ez az első ilyenemű temetkezésekről megjelent, tökéletes képet adó, rövid, de igen gondos híradás, aminek értékét csak növeli az, hogy egymástól távolabbeső halmokat mutat be, hogy az anyagban a korokozta változatosság is meglegyen. Nemcsak a múzeum, de a kronológia szempontjai is indokolják ezt az eljárást.

Bár időben három év választja el, anyag és feldolgozás szerint összefügg a gyomai és gyöngyösi szkíta sírok ásatása. A gyomait egyáltalán nem, a gyöngyösit csak részben ásatta, de az előbbinek leletkörülményeit tisztázta, az utóbbinak szórványos leletként előkerült részére vetett világosságot a gondosan feltárt tíz sír segítségével.

Gyomán, a halom alatt lévő, fából készült sírkamrában talált aranyleletek korát, egy bronztükrő töredékei határozták meg. Az orosz kurgánok anyagának legaprólékosabb részletig menő hasonlósága alapján tudta a kort még pontosabban megjelölni, de szükségét érezte annak is, hogy a szkíta kérdés állását megvilágítsa.

Erre sokkal jobb alkalmat adott a gyöngyösi tíz sír feltárása, amelyek mindegyike égetett temetkezést takart. Ebből vonta le azt a következtetést, hogy a szórványként előkerült csörgők, csengők, kerékráfok

³⁴ Jelentés, 1909. 156—165. l.

³⁵ Jelentés, 1910. 196—199. l.

³⁶ Jelentés, 1911. 158—163. l.

³⁷ Jelentés, 1930. és 1931-ről. (Kézirat a Nemzeti Múzeum Főigazgatóságának irattárában.)

³⁸ 1. *Jelentése a soproni ásatásról*, Jelentés, 1906. 165—170. l.

2. *Skytha aranylelet a gyomai halomsírban*, Arch. Ért. 1905. 234—240. l.

3. *Skytha sírleletek Gyöngyösön*, Arch. Ért. 1908. 37—54. l.

4. *Jelentése az aggteleki barlang ásatásáról*, Jelentés, 1910. 196—199. l.

stb., szekeres temetkezés emlékei lehetnek. Az összes leletek pontos leírása, és oroszországi analógiákkal történt összetevése után harminchét hazai lelőhelyet sorol fel, amelyek Erdélyen kívül Temes, Arad, Bihar, Hajdu, Szolnok, Szabolcs, Heves, Nógrád, Borsod és Bereg megyék területén fekszenek. Kimutatja a leletek összefüggését déloroszországi és szibériai leletekkel. Megállapítja, hogy a dúrva kerámia egy, a mi bronzkorunk megtelepült népétől elütő, nomád pásztor nép alkotása, amely a hallstatti kor végén, a La-Tène terjeszkedésével találta szemben magát.

Nem saját ásatásának eredményeit közli, de szkíta emlékekkel foglalkozik, nyomtatásban megjelent legutolsó dolgozata is, amelyben a Herepey Károly által még 1897-ben publikált pánádi vastör rokonságát kutatja s azt az ószönyi, leibnitzi és neudorfi analógiákon keresztül megvilágítva, szintén szkíta eredetűnek tartja s ha a felsorolt analógiák a kronológia szempontjából nem is hoznak új adatot, de a középeurópai és a szkíta-szibériai formakör kérdésében, valamivel tovább visznek bennünket a Seger által megjelölt úton.³⁹

A hazai neolitikus kutatás szempontjából legtöbb figyelmet érdemel az az ásatása, amelyet Kadič Ottokárral együtt, az aggteleki barlangban végzett. Bár jelentésében sajnálattal állapítja meg, hogy ez az ásatás nem váltotta be a hozzáfűzött reményeket, mert a régibb kőorból származó leletek nem kerültek felszínre, de a rendkívül pontosan vezetett munka hitelesítette a Báró Nyáry Jenő régebbi, teljesen félreismert ásatási eredményeit⁴⁰ s alapot szolgáltatott a későbbi kutatásokra.

A barlang legalsó rétegében megtalálta, azokat a jellegzetes cserepeket, amelyeket a szalagdíszes kőkori kerámia ismert emlékei mellé sorolt s amelyek révén új csoportot ékelhetünk be szalagdíszes keramikai emlékeink közé. Felsorolja ennek az új kulturának barlangi és nyílt téri lelőhelyeit s rámutat arra, hogy a díszítő motívumok közt nem egy, emlékeztet a festett szalagdíszes kerámia motívumaira s már ekkor figyelmeztet az Alföld mélyen bekarcoltrajú, szalagdíszes keramikájának eltérő voltára. Világos felismerése ez a bükki-kulturának, amelyről Márton Lajos megállapításának elismerése mellett Tompa Ferenc nagy monográfiáját írta.⁴¹

Szól még ez a közlemény a magasabban fekvő rétegben talált bronzkori és a legfelső rétegben lévő szláv keramikáról, de ezeknek fontossága eltörpül a fenthivatkozott megállapításai mellett.

³⁹ *Der Verwandtenkreis des Parierstangendolches von Klein-Neudorf Kr. Görlitz. Altshlesien Bd. 5. 1934. 209—214. I. E dolgozattal kapcsolatban írja a róla szóló emlékezésben a Nachrichtenblatt für Deutsche Vorzeit (Jg. 10. 1934. 192. I.) a következőket: „Sein wichtiger Beitrag in der Seger-Festschrift über einer deutschen Fund ist nun durch sein plötzliches Hinscheiden eine seiner letzten Veröffentlichungen geworden, zugleich aber ein sichtbarer Beweis, dass das Ableben dieses Gelehrten einen gemeinsamen Verlust für Ungarn und Deutschland bedeutet“.*

⁴⁰ Lásd: Nyáry Jenő: Az aggteleki barlang, mint őskori temető. Budapest, 1881.

⁴¹ Die Bandkeramik in Ungarn. Arch. Hung. VI.

Mielőtt az utolsó nagy munkájáról megemlékeznénk, két közleményre kell hivatkoznunk, amelyeknek létrejötte bizonyára azokkal a nem egészen kedvező tapasztalatokkal függ össze, amelyet gyakori kongresszus látogatásain és külföldi tanulmányútjain⁴² szerezhettek a magyarországi régészeti eredményeknek a külföldi szakkörök előtt alig ismert voltáról; de hiányát látta annak is, hogy a magyar érdeklődő közönség a külföld régészeti eseményei felől nincs tájékozva.

Ez utóbbi hiány pótlására indult meg az Archaeológiai Értesítő hasábjain az a rovat, amely a külföldi archaeológiai kutatásokról tájékoztatta a közönséget. Ebben a rovatban⁴³ az őskori kutatások eredményeiről számolt be. Sajnos, ámbár a rovat még hosszabb ideig megmaradt, de az ő tájékoztató közleményeivel csak úgy találkozunk, mint régebben, az irodalmat ismertető rovatban.⁴⁴

⁴² Lásd e tekintetben az alábbi gondosan készült tanulmányúti és kongresszusi jelentéseit:

1. *Jelentése tanulmányútról.* Jelentés, 1903. 149—154. l.
2. *Jelentése tanulmányútról.* Jelentés, 1904. 135—139. l.
3. *Jelentése felsőolaszországi tanulmányútról és a salzburgi anthropologus gyűlésről.* Jelentés, 1905. 153—162. l.
4. *Jelentése a monacoi XIII. nemzetközi anthropologiai és ősrégészeti kongresszusról.* Jelentés, 1906. 153—165. l.
5. *Jelentés a kölni anthropologiai múzeum megnyitásáról és a strassburgi anthropologus gyűlésről.* Jelentés, 1907. 165—175. l.
6. *Jelentése külföldi tanulmányútról.* Jelentés, 1909. 147—156. l.
7. *Jelentése a III. nemzetközi régészeti kongresszussal kapcsolatos olaszországi tanulmányútról.* Jelentés, 1912. 183—193. l.

Ezekből is kitűnik, hogy a hazai anyag megismerése céljából felkereste az összes magyar múzeumokat. Ismerte Galicia kivételével az összes jelentősebb ausztriai gyűjteményeket. Utazott Felső- és Középolaszországban, Németországban, Svájcban, Franciaországban, Bulgáriában, Jugoszláviában, Angliában, Hollandiában, Görögországban.

⁴³ *Archaeológiai kutatások a külföldön: I. Őskor.* Arch. Ért. 1909. 57—63. l.

⁴⁴ Lásd a következő ismertetéseket:

1. *Divald Kornél: Budapest művészete a törökhódoltság alatt.* Budapest Régiségei, VIII. 183—184. l.
2. *M. Hoernes: Die älteste Bronzezeit in Niederösterreich.* Arch. Ért. 1904. 180—182. l.
3. *Wilke: Archaeologische Parallelen aus dem Kaukasus und den unteren Donauländern.* Arch. Ért. 1904. 426—432. l.
4. *Az iparművészet könyve, II. kötet.* Magyar Iparművészet, 1905. 56—66. l.
5. *E. Krause: Die Werkthätigkeit der Vorzeit.* Arch. Ért. 1905. 439—441. l.
6. *Sebestyén Gyula: Az őskor művészete.* Arch. Ért. 1906. 170—173. l.
7. *Hollak—Peiser: Das Gräberfeld von Moythien.* Arch. Ért. 1906. 178. l.
8. *British Museum. A guide to the antiquities of early iron age.* Arch. Ért. 1906. 283—285. l.
9. *Bezenberger: Analysen vorgeschichtlicher Bronzen Ost-Preussens.* Arch. Ért. 1906. 285—286. l.
10. *Br. Miske Kálmán: A velemszentvidi őstelep.* I. Arch. Ért. 1908. 276—278. l.
11. *Pič: Aphorismen über Ethnologie und Kunstgewerbe in der prähistorischen Archaeologie.* Arch. Ért. 1910. 86—87. l.
12. *M. Hoernes: Natur- und Urgeschichte des Menschen.* Arch. Ért. 1910. 186—189. l.

A külföld tájékoztatására írt összefoglalása fontosabb ennél, mert a szakkörök valóban nem ismerték a magyarországi kutatások eredményeit. Az Archaeológiai Közlemények 22 kötete, az Archaeológiai Értesítő 14 kötetet kitevő régi folyama, e cikk megjelenéséig napvilágot látott 30 újfolyamú kötete, a Múzeumi és Könyvtári Értesítő pazar kiállítású kötetei s a Nemzeti Múzeum Évi Jelentései ismeretlenek a külföld előtt, mert a megjelent közleményeknek még csak a címét se érti senki. Talán nem túlozunk vele, ha arra gondolunk, hogy a Pósta Béla szerkesztésében ekkor már megindult Dolgozatok bőséges idegennyelvű kivonatai, olykor teljes-terjedelmű közleményei adták a gondolatot arra, hogy Márton Lajos a Prehistorische Zeitschrift hasábjain egy egész év régészeti kutatásának eredményeit hozzáférhetővé teszi a külföld számára. A paleolitikumtól a koraközépkorig öleli fel mindazt az anyagot, amely a Földtani Intézet Évkönyve, a Közlemények, a Földtani Társulat Barlangkutató Bizottságából, a Nemzeti Múzeum Jelentése, a Földrajzi Közlemények és az Archaeológiai Értesítő hasábjain látott napvilágot. Ez az illusztrációkkal is bőven ellátott összefoglalás nagy szolgálatokat tett a kutatások publikálása terén s még nagyobbakat is tett volna, ha az első közlemény,⁴⁵ nem lett volna egyúttal az utolsó is. Több nem jelent meg.

A vaskor emlékeivel három munkája foglalkozik.⁴⁶

Első munkája az 1906. évi monacoi kongresszuson tartott előadása volt. Értekezésében — amely a nagy tudományos nyilvánosság előtti bemutatkozás volt — a magyarországi bronzkor anyagának területenként mutatkozó különbözőségéből kiindulva, igyekszik ezt az eltérést s főleg a vasszerszámoknak különböző időben történt befogadását, ethnikai okokra visszavezetni s ennek alapján az egész anyagot három területre osztani.

Hogy Márton Lajos minden együttműködés mellett sem tekinthető teljesen a Hampel tanítványának, mutatja az a kritika, amelyet e munkájáról Hampel írt s amelyben azt hangoztatja, hogy „az a területi elkülönülés, amelynek egyúttal néprajzi alapja is volna, nem igen válik be és talán célszerűbb lesz egyelőre mentül több emlék gondos összegyűjté-

13. Gróf Dessewffy Miklós *barbárpénzei*. Arch. Ért. 1911. 82—86. l.

14. Roska Márton: *Az ősrégészet kézikönyve. II. Az újabb kőkor*. Arch. Ért. 1928. 265—269. l.

⁴⁵ *Dis wichtigsten Resultate vor- und frühgeschichtlicher Forschung in Ungarn (1911.)* Prehist. Zeitschrift. 1912. 175—191. l.

⁴⁶ 1. *La repartition locale des monuments de l'âge de fer en Hongrie*, Monaco 1908. Compt Rendus, II. 64—76. l. Rövid kritikai ismertetését lásd: Arch. Ért. 1909. 80—81 l., Hampel tollából.

2. *A korai La-Tène kultúra Magyarországon*. (Arch. Hung. XI. Budapest. 1933.) Kritikája megjelent a W. P. Z. 1934. 56—57. l. Pittioni tollából; a Literatura 1934. 16. l., név nélkül.

3. *A korai La-Tène sírok leletanyaga*. Dolgozatok, 1934. Szeged, 93—165. l. Kritikája megjelent a W. P. Z. 1934. 164. l. Pittioni tollából; a Literatura, 1934. LXXV. l., név nélkül.

sére, a leletkörülmények szorgos megfigyelésére, a típusok, összefüggésének tanulmányozására és a jelenségek korhatározására törekedni".

Sokat lehetne beszélni arról, hogy ezt a megállapítást joga volt-e éppen Hampelnek s éppen Márton Lajossal szemben hangoztatni, aki nemcsak át volt hatva ezeknek a szavaknak igazságától, de tőszegi ásatásaitól elkezdve követte is azokat, mint az új irányzat legmegértőbb képviselője. Tény azonban, hogy éppen abban az esztendőben (1909), amikor ez a kritika megjelent, Márton Lajos is ezen a nézeten volt. A prágai Nemzeti Múzeum felállításának ismertetésénél erősen kritizálja Pič tudományos rendszerét, amely a kronológia és tipológia helyett, a különböző őskori népek hagyatékát igyekszik különválasztani, amit ugyan ő is egyik főfeladatnak tekint, de „azért a kordatálást elhanyagolni nem lehet s bajos még ethnografizálni”.⁴⁷

A másik két munka összetartozik. A korai La-Tène sírok leletanyagának összegyűjtése volt az alapja az előbb megjelent „A korai La-Tène kultúra Magyarországon” c. munkának. A kettő együtt adja a teljes monografiát.⁴⁸ A két munkában a kérdés régebbi irodalmának ismertetése mellett, nemcsak a hazánkban eddig feltárt sírok teljes leletanyagát, de úgyszólván a teljes anyag képét is megkapjuk, amelyből lépésről-lépésre követve a munkát, kibontakozik a korai La-Tènenek teljes formakészlete s a településben megnyilvánuló törvényszerűsége is. Tiszta képet nyerünk a korai La-Tène jellegű formák teljes kialakulásáról sorra haladva a fibulák, torquesek, karperecek, kardok, lándzsák, sisakok és keramikus emlékek, sokszor jellegzetesen díszített tömegein.

A könyv legérdekesebb fejezete a magyarországi sajátos vaskori formákkal foglalkozik. Legelőször a Kr. e.-i V—IV. században általános használatnak örvendő asztragallos öveket említi s kimutatja, hogy elterjedési területük főleg a Szerémség, Bosznia, a Dunántúl keleti része és a Bácska, ahol egyúttal keletkezési helyüket is keresi. Az asztragallos övekkel egy területre esnek azok a formák, amelyeket a titeli övek képviselnek. Ezeknek rendeltetése sokáig kétes volt, de a gatinai analógiák határozottan az ékszerek közé utalják. Díszítésük a kelta hagyatékban idegen, a motívumok görög eredetűek. Technikájuk bronzkori és kora-hallstatti. Görög eredetre vall a csuklós ezüst ívfibula is, amely kétségtelenül a Balkánon keresztül jutott hozzánk.

Kimutatja, hogy a holdsarlósvégű arany karperecek díszítményei nálunk is megvannak a kora La-Tène edényeken. A rezgő vonallal bekarcolt díszítéseket helyi tradíciónak tekint, amely éppenúgy gyökerezhet a görögországi geometrikus díszítésben, mint a délmagyarországi bronzkori mészbetétes agyagművességben.

A szárazdi és regölyi aranyékszerek venet-területről importált darabok, amelyeknek korát a Kr. e.-i III. század közepére teszi. Az állatala-

⁴⁷ Jelentés, 1909. 156. l.

⁴⁸ Ez a magyarázata annak, hogy erről a munkáról nem írtak kritikát azok, akik tudták, hogy az anyag összegyűjtése is meg fog jelenni.

kos fibulákat görög eredetre vezeti vissza s olyan emberek kezén átalakult formáknak tartja, akik az eredeti állatot (talán oroszlán) egyáltalában nem ismerték. Végül a La-Tène kori keramika helyi alakjait ismerteti.

Az itt ismertetett anyag keretében számos problémát vet fel, éppen úgy, mint minden más munkájában s ezzel feladatokat ad annak, aki már nagyobb anyaggal s főleg jobban megfigyelt jelenségek ismeretében fog a kérdéshez nyúlni.

A felvetett problémák közt legérdekesebbnek ígérkezik az, amely az őskori emlékeket abból a szempontból vizsgálná, hogy „vajon ez a nagy-szerű felvevő és az idegen hatásokat egybeforrasztó és továbbfejlesztő terület ősi formáiból és az idegen hatásokból szövődő érdekes kulturáját tudta-e nyersterményeivel kapcsolatban a formák kivitelére annyira alkalmas arannyal és egyéb fémekkel együtt terjeszteni is?”

Olyan probléma, amely csak azelőtt merülhet fel, aki a hazai teljes őskori anyagot s annak külföldi kapcsolatait annyira ismeri, mint ahogy azt Márton Lajos ismerte, amit az eddig elmondottak is bizonyítanak.

Álljon itt az a találó jellemzés, amelyet egyik kritikusa mond: „Kitűnő okfejtéssel mutatja ki ennek a magyarországi kelta kulturának a nyugateurópai keltákkal s külön a déli görög kultúrával való kapcsolatait. Ránkényszerít legfontosabb része a munkálatnak azonban az a fejezet, amelyben az ázsiai szkítasággal való kapcsolatokra derít fényt, helyesebben kimutatja ennek az indogermán keltaságnak és a türkfajú szkítáknak a kölcsönhatásait és érintkezéseit”.⁴⁹

*

Márton Lajos régészeti munkásságáról rajzolt képünk nem volna tökéletes, ha pár szóval nem érintenénk azt a tevékenységet, amelyet az Országos Magyar Régészeti és Embertani Társulatban kifejtett.

1902 szeptember 30-án választotta a társulat rendes tagjává s ettől kezdve 1914 január 27-ig a legnagyobb agilitással dolgozott, mint előadó, 1906-tól, mint választmányi tag, 1910-től 1914-ig mint a titkár helyettese, majd mint titkár. Nincs olyan esztendő, hogy az előadói asztalnál ne ülne s széles ismeretköréből, a leletek révén mindég a legaktuálisabb kérdésekről ne szólna.⁵⁰

⁴⁹ Literatura, 1934. 16. l.

⁵⁰ Előadásai:

1. *Gömör vármegye őskoráról.* (1903. IX. 29.)
2. *Az abonyi régibb-középkori temető leletei.* (1903. X. 27.)
3. *Párhuzam Magyarország és a Kaukázus őskori kulturája közt.* (1904. XI. 29.)
4. *A Nemzeti Múzeum gyűjteményében lévő őskori bronz madáralakok* (1905. IX. 26.)
5. *A féregyházi őskori aranyelet.* (1906. I. 30.)
6. *A mercyfalvai őskori aranyelet.* (1907. II. 26.)
7. *A gyöngyösi skytha sirleletek.* (1908. I. 28.)
8. *Egy sajtósárga kőkori edényalak.* (1909. I. 26.)
9. *A dunapentelei kelta bronzöv.* (1909. I. 26.)

Mint a titkár helyettese az 1910 október 25-én tartott ülés lefolyásáról ad először tudósítást s az eddigi évtizedes szokástól eltérően, az elhangzott előadások rövid kivonatát is közli,⁵¹ ami valóban nagy haladást jelent a multakhoz képest, mert így nemcsak azoknak az előadásoknak az anyaga volt hozzáférhető, amelyek az Archaeológiai Értesítőben is megjelentek. Ezt az újítást, amennyiben az Értesítő egyáltalán közöl jelentést, mint megválasztott titkár is megtartotta.

Lemondása előtti egyik utolsó ténykedésének eredménye volt a társulat kebelében egy anthropologiai szakosztály felállítása, amelyre vonatkozó javaslatát az 1913 február 25-én tartott közgyűlés el is fogadta.⁵²

Mikor a Hampel halála után, a múzeum vezetésében bekövetkezett változás miatt nyugdíjba vonult, ami magával hozta a titkári tisztségről való lemondását is (1914. I. 27.), amit a társulat tudomásul vett és egy év múlva (1915. III. 30.) érdemei elismeréséül az állandó-választmány tagjává választotta. Így, ha a múzeum szolgálatából ki is vált, a társulat életében továbbra is szerepet játszott, már amennyire — a fővárostól távol élván — elfoglaltsága megengedte. A szolgálatba osztályigazgatói minőségben történt visszatérése után az időközben Régészeti és Művészeti Történeti Társulattá átalakult társulat tiszteleti tagjává választotta (1932.).

A visszavonulás akadályozta meg azt is, hogy a Magyar Tudományos Akadémia Archaeológiai Bizottságának segédtagja lehessen, jöllehet a bizottság 1913 április 4-én tartott üléséből — amelyen, mint meghívott vendég résztvett — a Hampel halála után az Archaeológiai Értesítő dolgában tett fáradozásért köszönetet szavazott és elhatározta, hogy az új bizottságnak javasolni fogja segédtaggá leendő megválasztását.⁵³ Az április 24-én tartott ülés a segédtagok választását szeptemberre halasztotta s így a változott viszonyok miatt a bizottság tagjai sorából kimaradt. A szolgálatba való visszatérés után azonban a bizottság meghívott tagjává lett. (1928.)

Ezekén kívül rendes tagja volt a Műemlékek Országos Bizottságának, a Német Birodalmi Régészeti Intézetnek, a nemzetközi ősrégészeti és koratörténeti kongresszusok állandó szervező bizottságának és a Suomalais Ugrilainen Seurának, levelező tagja a belgrádi régészeti társaságnak.

*

10. *Emlékek a magyarországi bronzkor elejéről.* (1911. II. 28.)

11. *Hamisított régiségek bemutatása.* (1912. XII. 27.)

12. *Az Archaeologia Hungarica újabb füzetei és programja.* (1932. IV. 22.)

13. *A kelták első fellépése Magyarországon.* (1934. II. 10.)

⁵¹ Lásd: *Arch. Ért.* 1910: 450; 1911: 94—96; 1913: 94—96; 1913: 188—190. Továbbá: *Jelentés az O. R. és E. T. 1912. évi állapotáról* (*Arch. Ért.* 1913. 89—94. l.) és 1913-ról (U. ott. 186—188. l.).

⁵² *Arch. Ért.* 1913. 186. l.

⁵³ *Arch. Ért.* 1913. 184—185. l.

Az eddigiekben Márton Lajost, a tudóst láttuk, aki az „ásó tudományának” eszközeit is egészen modern szellemben forgatta és amikor erről szólottunk már egy másik képből ragadtunk ki részleteket: a muzcológus képéből, akinek ez az egyénisége lépten-nyomon kiütözik főleg azokból a már sokszor hivatkozott jelentésekből, amelyek a hazai és külföldi múzeumok látogatásáról szólnak.

Ha a továbbiakban mégis külön szólunk róla, mint múzeumi emberről, annak az az oka, hogy az ásató tudós és a múzeumrendező tudós után, méltatnunk kell őt abból a szempontból is, mit tekintett régészeti kutatásunk feladatának.

De előbb mégis vissza kell térnünk a két tudós fogalmának tisztázására. Lehet-e ásató tudósról, vagy éppen múzeumrendező tudósról beszélni? Kell-e ennek a két feladatnak az elvégzéséhez tudomány? Bizonyára vannak, akik nemcsak tagadják, de le is nézik s legalább is enyhén lemosolyogják azt, aki ezeket állítja. Ennek ellenére is állítjuk a felvetett kérdést. Állítjuk éppen Márton Lajos munkássága kapcsán, mert mind a két téren egyik kezdeményező volt nálunk.

Tószegi s azután következő ásatásainak jelentőségét éppen az adja meg, hogy az azelőtt divott tipológiai módszer helyett a stratigráfiait alkalmazza s ezzel határozza meg azt a relatív kronológiát, amely alföldi bronzkori leleteinkben ma is irányadó s ezzel a rétegek szerint szétválasztott anyaggal kísérrelheti meg a települési archaeológia kultura-szármasztás kérdésének megoldását.

Hogy saját szavait idézzük: „Azoknak a jelenségeknek vizsgálata, amelyekből a települési archaeológia a maga eredményeit levonja, nehéz feladat Észak-Európában is. Százszorta nehezebb azonban nálunk, a középdunai medencében, a népek országútján, ahol a kőkortól kezdve nem találkozunk zavartalanul érvényesülő evolúcióval. Észak-Európa földjét úgy érik el a hatások, mint a szabályszerűen ismétlődő parti hullámtörés; nálunk egymást keresztezik a hullámkörök, kavarnak, mint az örvény, meglepő, ismeretlen, a környezettel kapcsolatban nem lévő jelenségeket vetnek felszínre, máskor jólismert és látható formákat sodornak koruknak ellent mondó környezetbe. Egy pillanatig sem szabad figyelmen kívül hagynunk azt, hogy mennyire elágazók ezen a területen a kereskedelmi összeköttetés száalai és hogy kívülök a legkülönbözőbb népmozgalmakkal, beszivárgással, terjeszkedéssel, településsel, vándorlással, megszállással egyaránt számolnunk kell”. „A kutatónak tehát jól kell tudnia disztinkválni az egymásutániság, vagy fejlettebb és elmaradottabb kultura jelenségeinek egymás mellett való elhelyezkedése között, amelyek a magyar föld őskorának legkényesebb kérdései és amelyekre ma még nem mindenkor kapunk az ismert leletanyagból kielégítő választ”.⁵⁴ Ezekre kell feleletet kapni az ásatásokból. Igaz, hogy azelőtt és azóta is történtek

⁵⁴ Magyar Szemle, 1930. 228—229. l.

másként vezetett ásatások, de ezeknek tudományos értékéről nem is szándékozunk vitatkozni.

Ugyanez áll a múzeum rendezésére is. Gyűjteményt rendezni, tudományos felkészültség nélkül, csak a múzeum egyetlen céljának, az oktatásnak kizárásával lehet. A múzeum tulajdonképpen térbeli tudományos, vagy ismeretterjesztő előadás, amely éppen ezért hosszabb időre teszi ki a kritikának azt, aki rendezte s nemcsak az egy alkalommal összegyűlte tudását vezetheti helytelen irányban, hanem a mindennapi látogatók egész tömegéét is. A jól rendezett múzeumon keresztül minden mondanivalóját közölheti a rendező s közölnie is kell, mert ha a kiállított anyag nem beszél, értéktelen az egész rendezés.

Hogy Márton Lajosnak mennyi mondanivalója volt ezelőtt húsz évvel, arról a már sokszor hivatkozott kalauz megfelelő része tanúskodik s a Nemzeti Múzeum Régiségtárának mai felállítása, ahol az ő elgondolása mellett, munkatársai újabb kutatásainak eredményeiben az ő mondanivalójuk is erősen szóhoz jut.

Hogy Márton Lajos mennyire tisztában volt a feladatokkal, azt nemcsak ilyenirányú cikkei és előadásai⁵⁵ tanúsítják, hanem azok a már hivatkozott tanulmányúti jelentések is, amelyekben úgyszólván mindenütt találunk olyan gondolatokat, amelyek szorosan összefüggenek ezekkel a kérdésekkel és a sokszor megmosolyogni való állapotok rajzával betekintést engednek a múzeumi gondolat történetébe is. Így érthető, hogy mikor harminc év tapasztalatait figyelembevéve munkaprogramot ad, elgondolása mindenre kiterjed.

Látja a hézagokat, amit vagy az elvégzett munka hiányossága, vagy a leletanyag szétszórása okoz. Ezen a bajon cseréssel és átutalásokkal akar segíteni egyszersmindenkorra, a jövőre pedig az egyes múzeumok gyűjtési körzetének pontos kijelölésével.

Felveti a közgyűjteményekben őrzött leletanyagot felölölő leletlajstrom és lelhelykataszter szükségességének gondolatát, ami helyszíni szemléket s új, eddig ismeretlen lelőhelyek felkeresését tenné szükségessé, de az irodalomból ismert anyag ellenőrzését is. A terepfelvételeknél a repülőfelvételeket akarja a kutatás szolgálatába állítani, hogy aztán ezeket a fényképekkel és pontos felmérésekkel kiegészítve lehessen felhasználni.

⁵⁵ 1. *Múltunk emlékeinek védelme*. A nagykovácsi Arany János Társaság Évkönyvei. I. 1926. 162—171. l.

2. *Ősrégészeti kutatásunk feladatai*. Magyar Szemle, 1930. 227—234. l.

3. *Indítvány a „múzeumi előőrők” szervezetének kiépítésére*. Az O. M. R. T. és a M. N. T. 1926 október 24-én tartott vándorgyűlésén, Kecskeméten. (Lásd: Ethnográfia, 1926. 204. l. történet említést.)

4. *A vidéki múzeumok hivatása*. Előadás a gyulai múzeum megnyitása alkalmával, 1930. november 30.

5. *Régészeti kutatásunk feladata az Alföldön*. Előadás a békéscsabai múzeum megnyitása alkalmával, 1932. június 5.

6. *Előadás az őskorról*. Szombathelyen 1934 szeptember 4-én.

Az ásatásoknál — amennyiben egyéb körülmények másként nem parancsolják — a temetők kutatását tartja elsőrendű követelménynek, mert ezek hozhatják meg a legtöbb etnikai és korrendi kérdés megoldását. Az eddig legjobban elhanyagolt urnatemetők feltárása következne ezután, minthogy egész urnatemetőt eddig a legritkább esetben tártak fel. Vidékenként fel kell tárni egy-egy különböző korú temetőt. De a lakótelepek feltárása se maradhat el, mert a lakás és annak felszerelése, a temetőkből származó leletekkel együtt adja a kultúrkör teljes képét. Legkésőbbi feladatnak tartja a halomsírok feltárását, mint technikailag és anyagilag egyaránt legnehezebb feladatot.

Hogy e feladatokat elvégezhessük, szükséges, hogy elegendő szakember álljon rendelkezésünkre, de ezek kiképzése nagy nehézségekbe ütközik, mert az őskori emlékekben talán egész Európában leggazdagabb Magyarország négy egyeteme közül egyikén sincs az ősrégészetnek tanszéke. Az európai őskor legfontosabb kérdéseinek kulcsa a mi földünkben van elrejtve és nincsenek iskolaásatásaink, ahol a vidéki múzeumok vezetésére hivatott fiatal munkaerők gyakorlati ismereteiket megszerezhessék.

Híjával vagyunk a régészeti szakoktatás legfontosabb segédeszközének, a kor színvonalán álló könyvtárnak.

Nincsenek segéd munkásaink. Az ásatást végző külföldi tudományos intézeteknek rendszerint megvan a maga kiképzett előmunkása, aki fényképez, rajzol, felméréseknél segédkezik, a kipreparálásokat a felvételek előtt elvégzi, csomagol, az eszközöket rendben tartja.

A múzeumok anyagát is ketté választaná: szakemberek számára való tanulmányi gyűjteményre és a közönség okulására szolgáló szemléltető gyűjteményekre. Az utóbbiban feliratokon és képeken kívül szóljon a közönséghez egy rövid, képes útmutató, amely a tudomány eredményeit népszerűsíti,⁵⁶ az előbbihez pedig a gyűjtemény tudományos feldolgozása.⁵⁷

A népszerűsítést szolgálják a szemléltető falitáblák⁵⁸ s régészeink

⁵⁶ Ezt a célt szolgálják a tudományt népszerűsítő közleményei és előadásai is. Ilyeneket tartott a Nemzeti Múzeumnak abban az előadás sorozatában, amelyet munkások részére tartottak. Ezeket ő maga is tevékenyen vett részt, mint azt a Jelentések tanúsítják. De ilyenirányú munkásságot fejtett ki a *Révai Nagy Lexikon* 1—12. és a *Gutenberg Nagy Lexikon* 1—10. kötetében megjelent *ősrégészeti címszók* megírásával és az Erdélyi cég tulajdonában lévő: *A vaskor kulturája* c. viselő képsorozat összeállításával és szövegének megírásával is, és számos, itt fel nem sorolható, vidéki lapokban megjelent kisebb közleményeivel.

⁵⁷ Ennek elképzelését az *Archaeologia Hungarica* újabb füzetéről és programjáról szóló előadása mutatja a legjobban. Ennek a Hillebrand Jenő által megindított folyóiratnak VII. és VIII. kötetét egyedül, a IX—XIV. kötetét Fetti Nándorral együtt szerkesztette.

⁵⁸ Ilyen tábla meg is jelent: *Becsüljük meg hazánk régiségeit* címen, nyolc összefoglaló képpel és rövid szöveggel a Pest-megyei Népművelési Bizottság költségén a Nemzeti Múzeum kiadásában, 1931-ben.

intenzívebb bekapcsolása a népművelési bizottságok előadói munkájába. E bizottság közvetítését abban az irányban is igénybe kellene venni, hogy régiségleleteink hathatós védelmére a múzeumi tudósítók intézményét megszervezzük.

Ez a vázlat is bőségesen elegendő arra, hogy a muzeologus képét magunk előtt lássuk, akinek legfájóbb érzése az, hogy addig, míg az itt vázolt megalapozást el nem végezzük, továbbra is csak a külföldi régészeti szakirodalom nyersanyag szállítói maradunk.

*

Márton Lajosnak itt vázolt munkásságából Gömör-Kishont vármegye őskora jelenti az elindulást, a korai La-Tène műveltségről szóló monográfiája a beteljesülést. A közbeeső munkák azokat az apróbb határköveket, amelyek ennek a felfelévivő útnak egyes pontjait, de soha sem a megállóit jelentik. Ebben a szépen ívelő pályában van egy nagy szakadék. Az a tizenöt esztendő, amely emberileg érthető, de örökké sajnálható, mert éppen akkor következett be, amikor egy beérkezett tudós útban volt arra, hogy a budapesti tudományegyetem magántanáraként, a Nemzeti Múzeum jólismert anyagára és saját széleskörű tudására támaszkodva résztvegyen egy új nemzedék nevelésében, amelynek már könnyebb lett volna az általa is taposott úton járni. Mit jelentett volna a hazai ősrégészeti kutatás fejlődése szempontjából, ha az emberekkel bántitudo és mindég tanítanivágyó⁵⁹ Márton Lajos a kiesett tizenöt év alatt új alapokon folytathatta volna, a már harmadik generációban folyó nevelőmunkát? De talán ne bántsuk ezt a kérdést, mert a ráadott felelet legfeljebb növelné a veszteség felett érzett fájdalmat.

Első munkájának tisztánlátása, az utolsók egyikének fiatalos tettere-készsége lép meg s valamennyiből a régészeti problémák helyes felismerése s ezek révén a további munkára való irányítás beszél hozzánk, ami még jobban mutatja a veszteséget, amely váratlan halálával tudományunkat érte.

A külföldi tudományos nyilvánosság két határállomását a monacói és a madridi kongresszus jelzik. Az előbbi — ott elhangzott előadásával — a kezdet, az utóbbi — a muzeológia köréből vett előadás után — a váratlan, tragikus vég. A közbeeső kongresszusok, a folytattanulás súlyos órái, amelyeknek leszűrt tanulságai az eredményekben gazdag élet itthoni

⁵⁹ Nem foglalkozunk itt Márton Lajossal, mint emberrel, akinek jellemzése, egyéniségénél fogva sokkal líraibb hangot kívánna, mint amit ez az emlékezés megenged. Utalunk e helyett azokra a megemlékezésekre, amelyek eddig tudunkkal megjelentek. Ilyenek: Tompa Ferenc cikke a Napkelet 1934. kt. 736—737. l.; Móricz Pál cikke: Abonyi Lajos fia címen a Magyarság 1934. XI. 18.; s. g. (Supka Géza) cikke a Magyar Hírlap 1934. XI. 6.; névtelen cikk az Új Magyarság 1934. XI. 6.; K. Zs. (Kiss Zsigmond) cikke az Abony és Környéke 1934. XI. 11. számában és Dr. Smidt Lajos cikke a Vasi Szemle II. kt. 124—125. lapjain.

teremtő munkáját jelentik és igen sokszor harcot, de mindig csüggedés nélküli harcot a nem várt nehézségek ellen.

A tudomány minden munkása csak egy lépcsőfokot jelent a maga tudományágában. Értékét az adja meg, hogy feljebb áll-e, mint az előtte való s magasabbra visz-e?

A magyar ősrégészet százéves tudományában Márton Lajos az ötödik lépcsőfok, akinek elgondolásai, meglátásai és célkitűzései továbbvisznek azok felé a célok felé, amelyek a nemzetközi tudomány keretein belül, hazai feladataink valószínűsítéséhez vezetnek.

Az út ki van jelölve, iránya a fejlődés szerint változhat, de hogy tovább haladunk-e rajta, az tőlünk, a magyar régészet munkásaitól függ. Ha a nehéz viszonyok nehezítik is, kötelességünk a továbbhaladás. És ezen az úton mindenkor azzal a megértő tisztelettel kell a Márton Lajos érdemes munkájára nézni, azt olyan tárgyilagossággal értékelni, mint amilyenrel ő nézte és értékelte azokat, akik előtte haladtak.

Dr. Banner János.